

ЎЗБЕКИСТОНДА СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАРНИНГ ҒОЯВИЙ СПЕКТРИ

Равшан Р. Ғоziев

Сиёсий фанлар доктори (Ph.D), доцент
Тошкент давлат шарқишунослик университети

E
m

Аннотация: Ушбу мақола Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган сиёсий партияларнинг сиёсий спектрдаги ўрни, унинг аҳамияти, нима учун партиялар ғоявий жиҳатдан сиёсий спектрларга ажратилиши ўрганилган ва таҳлил қилинган. Хулоса сифатида Ўзбекистондаги мавжуд сиёсий партияларнинг сайловолди дастурларида баён қилинган ғоялари билан сиёсий спектрда ўз ўрнига эга эканлиги кўрсатиб ўтилган.

Калим сўзлар: Ўзбекистон, партиялар, сўл партиялар, сиёсий акторлар, сиёсий спектр, ғоялар, сайловолди дастури.

IDEOLOGICAL SPECTRUM OF POLITICAL PARTIES IN UZBEKISTAN

Ravshan R. Gaziev

E-mail: ravshan.goziyev1886@gmail.com

Abstract: This article studies and analyzes the position of political parties operating in Uzbekistan within the political spectrum, its significance, and why parties are ideologically divided into political spectrums. As a conclusion, it is demonstrated that the existing political parties in Uzbekistan hold a place in the political spectrum based on the ideas presented in their electoral platforms.

Keywords: Uzbekistan, parties, left parties, political spectrum, political actors, ideas, electoral platform.

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ СПЕКТР ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ УЗБЕКИСТАНА

Равшан Р. Газиев

*PhD по политологии, и.о. доцент,
Ташкентский государственный университет востоковедения*

Е

т

а

и

л

н

а

у

с

н

а

н

г

о

з

и

л

е

у

с

т

а

л

и

с

а

т

Аннотация: В данной статье изучается и анализируется позиция политических партий, действующих в Узбекистане, в рамках политического спектра, его значимость и причины идеологического разделения партий на политические спектры. В качестве вывода показано, что существующие политические партии Узбекистана занимают место в политическом спектре на основе идей, представленных в их предвыборных программах.

Ключевые слова: Узбекистан, партии, левые партии, политические деятели, политический спектр, идеи, предвыборная программа.

Кириш. Introduction. Вступление;

Сиёсатшуносликда ва сайловлар пайтида кўп тилга олинадиган терминлардан бири сиёсий ёки ғоявий спектр сўзидир. Кўпчилик ушбу термин ҳақида эшитган бўлсада, мазмун-моҳиятини билмайди. Айниқса, бизнес жамиятда. Бу эса сайловларда қайси партия қандай ғоя ва мақсадларга эга эканлигини етарлича тушуниб етмаслигини ҳам англатади. Шу боис, бу тўғрисида илмий мақола ёзиш орқали Ўзбекистондаги мавжуд сиёсий партияларнинг сиёсий спектрдаги жойлашуви ҳақида қисқача тушунтиришга ҳаракат қилинди.

Сиёсий спектр, сиёсий акторлар, партиялар ёки мафкураларни уларни таққослайдиган бир ёки бир нечта ўқлар бўйича таснифлаш моделидир. Француз инқилобидан қолган анъаналар спектрнинг чап томонида ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий тенгликни биринчи ўринга қўядиган мафкураларни ва спектрнинг ўнг томонида иерархиянинг турли шакллари биринчи ўринга қўядиган мафкураларни жойлаштиради. Сиёсий позицияларни таснифлашнинг кўплаб бошқа усуллари илмий қатъийлик ва маданиятлар бўйлаб кенгроқ қўлланилиши

учун таклиф қилинган бўлса-да, бу чап/ўнг ўқ сиёсий мафкураларни тавсифлашнинг доминант усули бўлиб қолмоқда, айниқса Ғарб мамлакатларида.

Услублар. Methods. Методы;

Ушбу мақолада тизимли таҳлил, қиёсий таҳлил ва синтез тадқиқот усубларидан фойдаланилди. Мавзунини кенгроқ тушуниб етиш учун илмий ишлар, партиялар дастурлари ва бошқа илмий-оммобоп манбалари асосида ёзилди. Тадқиқотда партиялар таснифини шакллантиришда кенг қўлланиладиган сиёсатшунос олим Сарторининг таҳлил методларидан атрофлича фойдаланилди.

Натижалар. Results. Результаты;

Ғоявий, идеологик ва сиёсий спектр тушунчаси кунлик сиёсий жараёнларда айниқса, сайловолди жараёнларида тез-тез қўлланиладиган иборалар ҳисобланади. Кўплаб инсонлар ғоявий спектр сўзининг маъносига қизиқиши табиий, чунки ғоявий ва сиёсий спектрни билиш инсонлар ва айниқса, сайловчиларни сиёсий партияларга овоз беришида муҳим аҳамиятга эга. Инсонлар ўзи билса-билмаса, хоҳласа-хоҳламаса-да маълум бир сиёсий муҳит, сиёсий жараён ва макон ичида яшашади. Бироқ, бу сиёсий муҳит ва жараёнлар бир нечта ғоявий спектрларга бўлинган ва улардан ташкил топган бўлади.

Сиёсий майдон, сиёсий ўқ каби синоним сўзлар билан ишлатиладиган сиёсий спектр турли ғоявий позицияларни бир-бирига нисбатан аниқлаш ва таснифлаш учун ишлатиладиган тизимдир. Бу позициялар мустақил сиёсий ў

л

ч

а Биринчи фойдаланилган спектрлар хусусан, Франция инқилобидан кейин (1789-1799) ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий иерархияни ўлчаш учун сўл-ўнг

л

¹ Heywood, Andrew (2017). Political Ideologies: An Introduction (6. edit). Basingstoke: Macmillan International Higher Education. pp. 14-17.

² Lester, J. C. (September 1996). “The Political Compass and Why Libertarianism is not Right-Wing”. Journal of Social Philosophy. 27(2): 176-186.

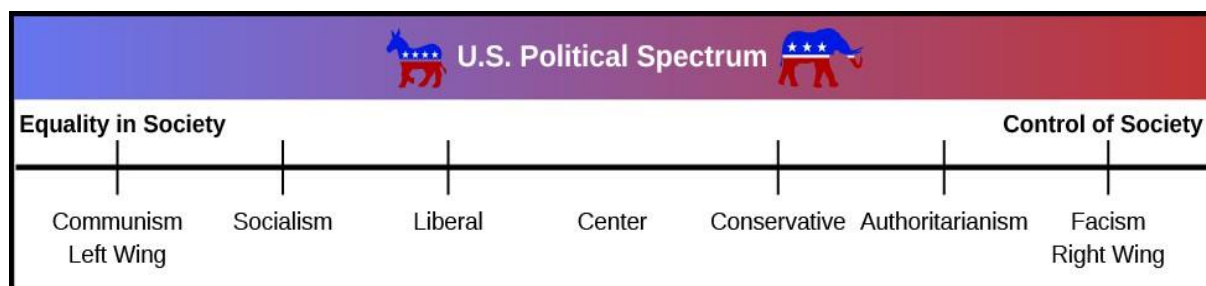
и

и

таснифни ифодаловчи Франция парламентида ўтириш тартибини англатган. Ушбу тартибларда инқиболчилар чапда, мулкдорлар эса ўнгда ўтиради. Ўша пайтларда “ўнг” аристократия ёки монархия манфаатлари ва черков(диний тартиб)ни қўллаб-қувватлашни англатарди, “сўл” эса республикачилик,

Халқаро миқёсда коммунизм ва социализм одатда чап деб ҳисобланади, консерватизм ва реакционизм эса одатда ўнг деб ҳисобланади. Либерализм турли контекстларда турли маъноларга эга бўлиши мумкин, баъзан сўл (социал либерализм) ва ўнг (консерватив либерализм ёки классик либерализм) деб ҳисобланади. Шунингдек, охириги ўн йилликларда кучайиб бораётган яшиллар (экология) сўл қанот вакиллари ҳисобланади. Ўрта нуқтаи назарга эга бўлган мўътадиллар одатда марказчилар деб таснифланади. Анъанавий сўл-ўнг спектрини рад этувчи сиёсат кўпинча синкретик сиёсат яъни, тарафсизлар ёки

Қўшма Штатларда спектрнинг ўнг томонидаги мафкуралар шахс уркинликлари устидан давлат назоратини биринчи ўринга қўяди. Улар фашизмдан тортиб авторитаризм ва консерватизмгача. Спектрнинг чап ўмонидаги мафкуралар тенгликни биринчи ўринга қўяди ва коммунизмдан социализм ва либерализмгача бўлади. Мўътадил мафкуралар ўртада бўлиб, икки

³ Heywood, Andrew (2017). Ўша жойда.

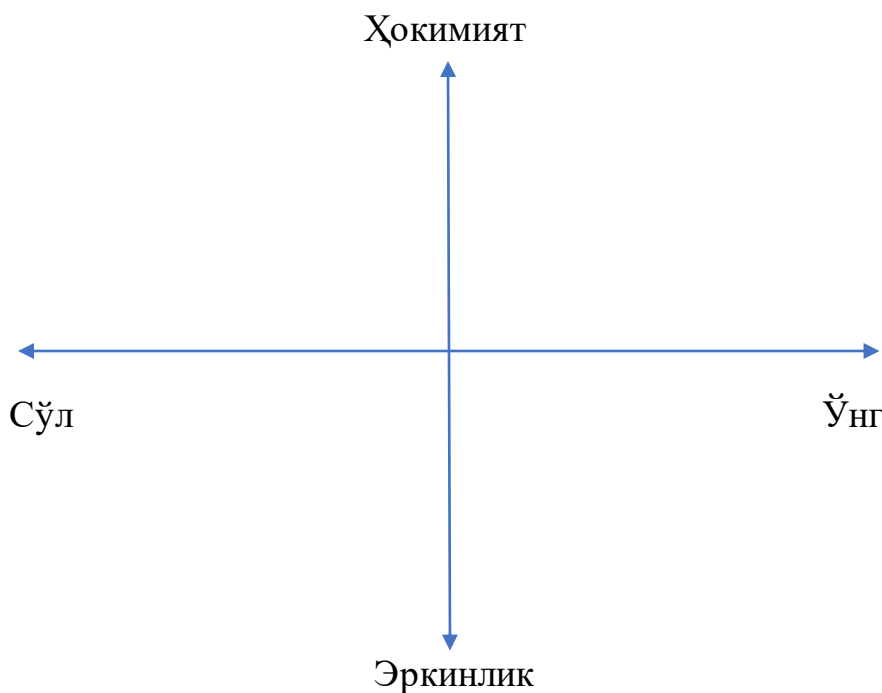
⁴ Eatwell, Roger (2003). “A ‘Spectral-Syncretic’ Approach to Fascism”. In Kallis, Aristotle A. (Ed.). The fascism reader. Routledge. p. 71.

Баъзи сиёсатшунослар битта ўнг ва сўл ўқни (график 1) жуда содда ва ҳозирги сиёсий эътиқодларнинг хилма-хиллигини тасвирлаш учун етарли эмаслигини таъкидлайдилар ва бу муаммони ечиш учун бошқа ўқларни киритадилар(график 2). Ғоялардаги кутблиликни тавсифловчи спектрларнинг ўқлари одатда иқтисодий масалалар (сўл-ўнг ўлчовда) ва ижтимоий-маданий

График 1. *Анъанавий сўл-ўнг спектр (ўқ)*

График 2. *Замонавий сиёсий спектр (ўқ)*

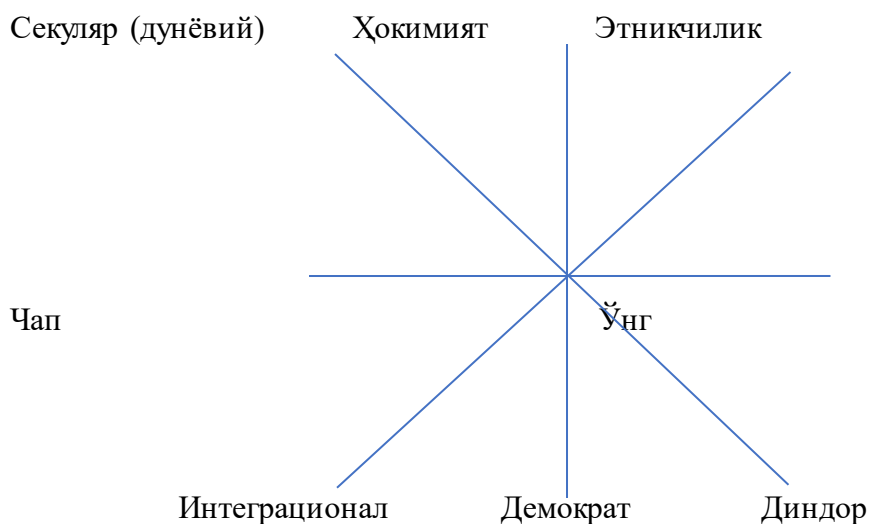
Умуман олганда замонавий сиёсий спектр кўплаб ғояларни, қарашлар ва ёндашувларни, қадриятлар ва тамойилларни ўз ичига олиб давлат сиёсатини ва

Э
Р
К
И
Н
6 Heywood, Andrew (2017). Ўша жойда.

ислохотларнинг йўналишларини белгилайди. Шу ўринда айтиш керакки, инсон ўзини мафкуравий тоифаларга ажратганда, бу одамнинг турли масалалар бўйича қандай фикрда эканлиги билан бирга, ўзи учун кўпроқ мос келадиган йўналишларни ҳам билдиради.

Синфий бўлиниш асосида пайдо бўлган сўл-ўнг ва марказ кўринишлари бугунги кунда ҳам ижтимоий ва сиёсий бўлинишларни акс эттирувчи сайлов рақобатларида ҳам кўзга ташланади. Машҳур сиёсатшунос олим Сартори қўйидаги сиёсий бўлинишларни ифодаловчи спектрларни тавсия қилади:⁷

График 3. Ж. Сарторининг сиёсий спектр модели

Сиёсий партыялар рақобатга кираётганда юқорида кўрсатилган у ёки бу спектрнинг бирон нуктасида жойлашган ҳолда ҳаракат қилади. Партиялар спектрнинг бирон нуктасида туриши бошқа партиялар билан рақобат қилиши ва мунозарага киришишини осонлаштиради ва ўз сайловчиларини ҳамда ғоядошларини жалб қилишни ва бирлаштиришни рағбатлантиради. Ўз ғоявий спектрига эга бўлмаган партиялар одатда популист партиялар сингари тез

⁷ Sartori, Giovanni (1976). Parties and party systems: A framework for analysis. Cambridge University Press, p. 336.

кўтарилиб тезда йўқ бўлиб кетади. Шунинг учун сиёсий спектр партиялар фаолияти ва барқарор яшовчанлиги учун жуда аҳамиятли ҳисобланади.

Муҳокама. Discussion. Обсуждение;

Ўзбекистондаги сиёсий партиялар ҳам ўз ғоявий позицияларига эга бўлиб ўтган давр давомида ўз сайловчиларини партия ғоялари атрофида бирлаштира олдилар. Юқорида кўриб чиққанимиз спектрлар бўйича таҳлил қиладиган бўлсак, Ўзбекистондаги 5 та партиянинг 2 таси яъни, Ўзбекистон либерал-демократик партияси (О‘зЛиДеП) ва Миллий тикланиш партияси (МТ) ўнг қанот партиялари ҳисобланса, 3 та партия яъни, Халқ демократик партияси (ХДП), Адолат социал-демократик партияси (Адолат) ва Ўзбекистон экологик партияси О‘ЕР) сўл қанот партиялари ҳисобланади. Шу билан бирга, мазкур партиялар сиёсий спектрда ўз ғоя ва дастурларига кўра турли нуқталарда жойлашган. Жумладан:

О‘зЛиДеП – либерализм ғояларини тарғиб қилувчи иқтисодиётда давлат иштирокини кескин қисқартириш, бизнесни қўллаб-қувватлаш, фуқаролар мулки ва турар жой дахлсизлигини таъминлаш, жарималарни камайтириш, шахсий ҳаёт дахлсизлиги ва эркинлигини таъминлаш, тадбиркорлик рақобатини кучайтириш, солиқларни пасайтириш ва ҳар хил бюрократик тўсиқларни йўқ қилиш тамойилларини қўллаб-қувватлайди⁸. Шу нуқтаи назардан ЎзЛиДеП сиёсий спектрда марказга яқин ўнг партия ҳисобланади.

Миллий тикланиш партияси – консерватизм ғояларини илгари сурувчи партия бўлиб, миллий ва оилавий қадриятлар асосида тараққиётга эришиш, тарихий мерос ва ўзбек тилини асраб авайлаш, маҳаллий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш тамойилларини ҳимоя қилади⁹. Бу ғоялари билан партия сиёсий спектрда консерватив ўнг партия ҳисобланади.

⁸ Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партиясининг IX Съездида

(

2

0

www.sharqjurnali.uz

9

1

9

и

у

i

г

– давлат назоратидаги иқтисодиётни таъминлаш, давлат корхоналарини кўпайтириш, бизнесга имтиёزلарни бекор қилиш, кўп даромад олувчиларга солиқларни ошириш, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини илгари суриши¹⁰ билан том маънодаги сўл партия ҳисобланади.

Адолат СДП – иқтисодий эркинликни тан олишда давлат иштирокини сақлаб қолиш, ижтимоий тенгликни таъминлаш, аёллар ҳуқуқларини ҳимоялаш, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти, адолатсизликка йўл қўймаслик, коррупцияга қарши аёвсиз курашиш тамойилларини қўллаб-қувватлайди. Бу

О‘ЕР – дунёда юксалиб бораётган яшиллар ҳаракатининг вакиллари вифатида дарахтларнинг кесилишига ва атроф-муҳитнинг ифлосланишига ҳескин чоралар кўриш, шамол ва қуёш каби муқобил электр станцияларини

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб мамлакатимиздаги сиёсий партияларнинг сиёсий спектрдаги ўрнини қуйидагича жойлашимиз мумкин:

О

График 4. Анъанавий сўл-ўнг спектр бўйича Ўзбекистондаги сиёсий партияларнинг жойлашуви

Б

XDP
И

П

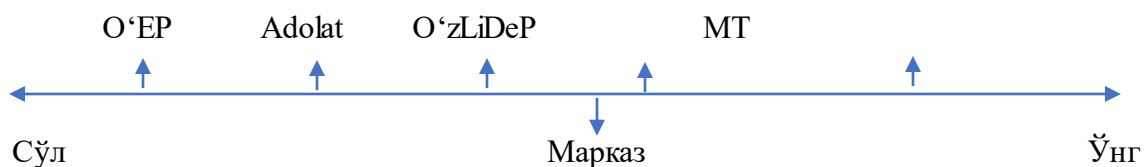
Я

Р

И

А

Н

¹⁰ 2019 йил 28 октябрда Ўзбекистон Халқ демократик партиясининг XI Курултойида қабул қилинган сайловолди дастуридан олинган, <https://xdp.uz/oz/saylovoldi-dastur>

¹¹

Ў

збекистон экологик партияси (О‘ЕР) дастуридан олинган, <https://ecouz.uz/programm>

www.sharqjurnali.uz

DOI:10.5281/zenodo.13921408

е

К

и

с

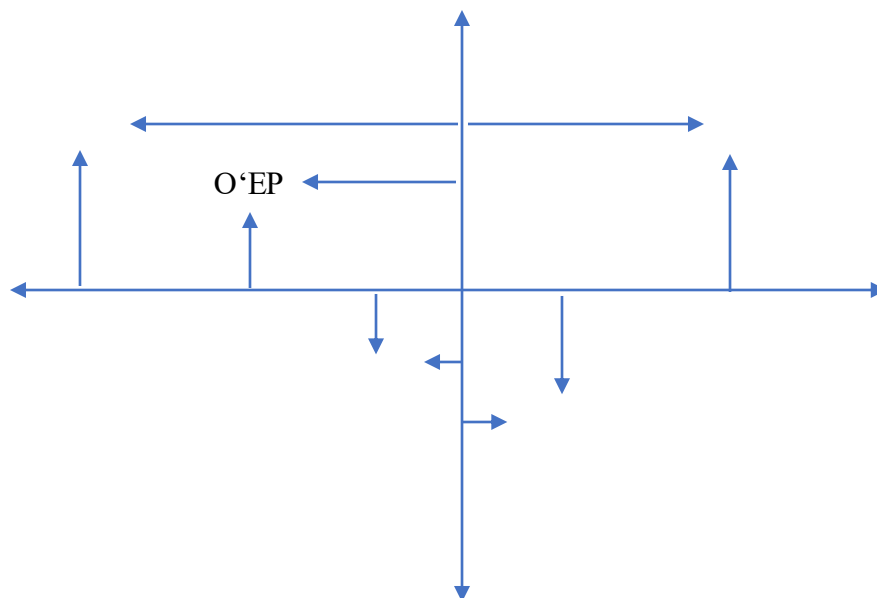
Т

А

График 5. *Замоновий сиёсий спектр бўйича Ўзбекистондаги сиёсий партияларнинг жойлашуви*

Ҳокимият

с
ў
л
О‘зЛиDeP
ўнг

Эркинлик

Ушбу 4 ва 5 графиклар шуни кўрсатадики, МТ ва XDP бир-бирига кескин позициядаги нуқталарда жойлашган бўлса, О‘зЛиDeP ва Адолат СДПси бир-бирига яқин позицияда жойлашган. О‘ЕР эса XDP яқин масофада жойлашган. Ж.Сарторининг (график 3) модели бўйича таҳлил қиладиган бўлсак, иқтисодий масалалар (горизантал ўлчовда) ва ижтимоий-маданий масалаларда (вертикал ўлчовда) О‘зЛиDeP сиёсий спектрнинг ўнг томонида марказга яқин ва вертикал чизиқнинг пастида эркинликни тарғиб қилувчи партия сифатида гавдаланади. Адолат СДП иқтисодий масалаларда марказ сўлда жойлашган бўлса, ижтимоий-маданий масалалар бўйича О‘зЛиDeP каби пастки чизиқда жойлашган. Негаки, Адолат СДП шахс дахлсизлиги, гендер тенглик ва мулк ҳуқуқи масаласини қатъий қўллаб қувватлайди. Горизантал ўқнинг (иқтисодий масалаларда) ўнг томонида МТ, сўл томонида XDP ва О‘ЕР жойлашган ҳолда бир-бирига қарама-қарши позицияда бўлсада, ушбу партиялар вертикал ўқ (ижтимоий-маданий

масалалар) бўйича юқорида яъни, давлатни роли ва ўрнини сақлаб қолиш ва кучайтириш тарафдори ҳисобланади. Бу ерда О‘ЕР вертикал чизикнинг сал пастроғида жойлашганлигини таъкидлаш лозим. Негаки, О‘ЕР дунё яшиллари каби демократик эркинлик тарафдори ҳисобланади.

Хулоса. Conclusions. Выводы;

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, мамлакатимизда сиёсий партиялар сиёсий майдонда ўз позицияларини аниқлаб ва мустаҳкамлаб бормоқда. Бу иқтисодий масалаларда сўл-ўнг кўринишда бўлинган ҳолда давлатнинг иқтисодиётга аралашувини ошириш ёки камайтириш, солиқ ва субсидияларни ошириш ёки камайтириш, давлат бюджетини тақсимлашда ижтимоий соҳага кўпроқ маблағ ажратиш ёки камроқ ажратиш каби масалаларда ўз сўзига ва таъсирига эга бўлаётир. Бошқа томондан ижтимоий-маданий масалаларда яъни вертикал ҳокимият бўйича давлатнинг роли ва ўрнини ошириш ёки кўпроқ эркинлик бериш ва ихчам давлат сиёсатини тарғиб қилиш масалаларида ўз позициясини намоён қилмоқда ва уни мустаҳкамлаб бормоқда. Бу ижобий тенденция бўлиб, бошқарувни янада демократлаштириш ва фуқаролик жамиятини мустаҳкамлашда катта аҳамият касб этади. Шунингдек, сиёсий партиялар ғоявий спектрдаги позициялари орқали сайловчиларни ўз ғоялари асосида бирлаштириш ва сайловга сафарбар қилиш имкониятини оширади.

Адабиётлар. References. Литература.

1. Eatwell, Roger (2003). “A ‘Spectral-Syncretic’ Approach to Fascism”. In Kallis,
4. Lester, J. C. (September 1996). “The Political Compass and Why Libertarianism is not Right-Wing”. *Journal of Social Philosophy*. 27(2): 176-186.
6. Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партиясининг IX Съездида (2019 йил 5 ноябрь куни) тасдиқланган сайловолди дастуридан олинган, <https://uzlidep.uz/uz/menu/the->

7. Ўзбекистон “Адолат” социал-демократик партияси сайловолди дастуридан олинган, <https://adolat.uz/saylovoldi-dastur>
8. Ўзбекистон экологик партияси (О‘ЕР) дастуридан олинган,
9. 2019-yil 1-noyabrda O‘zbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasining VI-
10. 2019 йил 28 октябрда Ўзбекистон Халқ демократик партиясининг XI Қурултойида қабул қилинган сайловолди дастуридан олинган,